

ÉLŐ NYELV

Szociolingvisztikai szempontok a moldvai magyar—román kétnyelvű beszélőközösségek kutatásában*

A moldvai magyar—román kétnyelvű beszélőközösségek kutatásában megjelenő szociolingvisztikai szempontok részben a hagyományosan „moldvai csángók”-nak vagy „csángómagyarok”-nak nevezett csoportok általam alkalmazott megjelölésével állnak összefüggésben. A címben szereplő *moldvai magyar—román kétnyelvű beszélőközösségek* terminus technicus bevezetése ugyanis két olyan főbb kérdéshez kapcsolódik, amelyeknek a vizsgálata nem kis részben szociolingvisztikai feladat. (A csoportok megjelölésére bevezetett körülírás következetes alkalmazása érdekében dolgozatomban a hagyományos külső etnonimát az idézetek mellett azokban a parafrázisokban is idézőjelek között használom, amelyekben jelentősége van a megnevezésnek.) Az egyik kérdés az ilyen módon körülhatárolt csoportok etnonimáit érinti, a másik pedig a kétnyelvű közösségek

* A dolgozat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával, „A moldvai csángók nyelvhasználatának szociolingvisztikai és nyelv földrajzi vizsgálata” című kutatási program keretében készült. Korábbi változata előadásként 2003 áprilisában hangzott el a Kriza János Néprajzi Társaság által szervezett, „A moldvai csángók néprajzi és antropológiai kutatása” című kolozsvári konferencián. Köszönetet mondok Bartha Csillának a dolgozat korábbi változatához fűzött értékes megjegyzéseirért.

nyelvi repertoárját alkotó egyik nyelvi kód, a helyi magyar (eredetű) nyelvjárás státusának meghatározására, tehát külső és belső lingvonimáira vonatkozik.

Mindkét kérdésben közös, hogy a rájuk adott válaszok elsődlegesen a laikus beszélők körében élő nyelvi ideológiák mentén fogalmazódtak meg, és — ezzel összefüggésben — kevésbé vették figyelembe a helyi közösségek heterogén nézőpontjait. Ezeknek az ideológiáknak az egyik rétege például a „csángó sorskérdések” kontextusában ragadható meg, ahol a moldvai közösségekre alkalmazott egységes elnevezés indoka lehet, hogy — mint HATOS PÁL (Szempontok a csángókutatás kulturális kontextusainak értelmezéséhez: Pro Minoritate 2002/Tél: 14) megfogalmazza — „a csángó népnév által is szimbolizált, se ide, se oda nem tartozás a nemzeti azonosságtudat máig ambivalensen feldogozott, Mohács és Trianon által szimbolizált gravaminális rétegének fontos része”. Emellett azonban megemlítendő, hogy a helyi perspektívákat kizáró, de a „csángók”-ról szóló közbeszéd gyakorlata ugyan visszavezethető a beszédmódot ideologikus jellegére, de egyben az empirikus vizsgálatok hiánya is széles tért nyit a helyi közösségek nézőpontjaitól független — a Foucault-i értelemben vett — diskurzusrendeknek.

A továbbiakban először megindokolom a címben bevezetett körülírásnak az etnonima meghatározását megkerülő jogosultságát, majd kitérek a helyi nyelvjárások státusát érintő elgondolásokra. Ezután röviden áttekintem az eddigi kutatások szociolingvisztikai eredményeit, értékelésük során utalva saját vizsgálatunkra, amely a helyi közösségek nyelvhasználatát és nyelvcseréjét egyrészt az etnolingvisztikai vitalitás elmélete, másrészt a nyelvcseré visszafordítására irányuló nyelvi tervezés modellje alapján elemzi. Végül dolgozatomban azokról a kutatási területekről szövegek, amelyekben a vizsgálatok számára evidens módon adódna a szociolingvisztikai szempontok érvényesítése, de erre mindeddig kevésbé vagy egyáltalán nem történt kísérlet.

1. A moldvai magyar—román kétnyelvű közösségek külső etnonimájaként leginkább a (moldvai) csángó és a csángómagyar elnevezések terjedtek el. Az általam alkalmazott körülírás és a hagyományos kifejezések kiterjedése azonban nem szükségszerűen esik egybe. A népszámlálások — itt nem elemzendő — adatai mellett már csak azért sem, mert a közösségek belső etnonimái nem feltétlenül azonosak a külső népnévvel (vö. PÁVAI ISTVÁN, Etnonimek a moldvai magyar anyanyelvű katolikusok megnevezésére. In Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben. Szerk. POZSONY FERENC. Teleki László Alapítvány [Bp., 1999.], 69—82): az etnográfiai, nyelvészeti, történettudományi diskurzusban és a Kárpát-medencei magyar nyelvű közbeszédben összefoglalóan *csángó*-nak vagy *csángómagyar*-nak nevezett etnikai csoportok között vannak közösségek, például Ketrisben (Chetriș) vagy Lányikban (Vladnic), amelyek elutasítják az előbbi megnevezést, a *csángómagyar* kifejezést pedig a magukat *csángó*-nak nevező csoportok sem igen használják. A *csángó* etnonimát elutasító csoportok önmagukat sokszor *szekuj*-ként (székelyként) határozzák meg (vö. PÁVAI i. m. 79), de terepmunka-tapasztalataink szerint vannak olyan közösségek is — például a Tatros folyó völgyében fekvő Szitás (Nicorești), Újfalú (Satu Nou) vagy Bahána (Bahna) —, amelyek az „igaz csángókat” Klézse (Cleja) környékére helyezik, és ezzel kizárják magukat ebből a kategóriából (vö. TÁNCZOS VILMOS, Keletnek megnyílt kapuja. Emlékképek a moldvai csángók szerkezet nélküli kultúrájáról. Moldva, 1995. augusztus. In Uő., Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék. 2. kiadás. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000. 141).

A moldvai közösségek heterogenitása tehát ellentmond a *csángó* külső etnonimát egységesen alkalmazó azon gyakorlatnak, amely a moldvai kétnyelvűek megnevezésével is az egységes és közös identitású etnikai csoport megkonstruálására irányul. Mikor a moldvai kétnyelvű közösségekre összefoglalóan utalunk, tekintetbe kell vennünk az egyes közösségek és egyének identitásának jelentős különbségeit. A *moldvai magyar—román kétnyelvű közösségek* körülírással jelölt csoportok megnevezése ilyen módon ugyan lemond arról, hogy hozzájáruljon az etnicitás kérdésének ideologikus szemléletű megválaszolásához, de talán segíthet abban, hogy a kérdésről szóló magyar és — az emberi jogi aspektus révén örvendetes módon többrétűvé váló — román nyelvű

diskurzusok között kialakuljon némi kontinuitás — legalább a *moldvai magyar—román kétnyelvű közösségek* kifejezés egyértelmű(bb) referencialitása révén. Így elkerülhető, hogy a román nyelvű közbeszédnek a *csángó* etnonima érvényét tagadó vagy a teljes moldvai katolikus népességre vonatkozó szituatív stratégiái a párbeszéd kialakítását a közös fogalmi keret hiányában nehezítsék meg. A moldvai magyar—román kétnyelvű közösségekről szóló román nyelvű diskurzusban ugyanis két főbb megközelítés azonosítható: az egyik tagadja a „csángók” létezését — ION MÁRTINAȘ szerint „csángók nincsenek, csak *katolikus vallású románok*” (Cine sunt catolicii moldoveni? Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”. 1942. 36; idézi ION H. CIUBOTARU, *Catolicii din Moldova*. Universul culturii populare. Editura Presa Bună, Iași, 1998. 14; kiemelés az eredetiben) —, a másik megközelítés ellenben, amelyet például DUMITRU MÁRTINAȘ, a „csángók” román eredetéről írt könyv szerzője képvisel, az összes moldvai katolikusot, tehát a román egynyelvűeket is csángónak tekinti (MÁRTINAȘ, *Originea ceangailor din Moldova*. Editura Științifică și Enciclopedică, Snagov—București, 1985.; vö. BENŐ ATTILA — MURÁDIN LÁSZLÓ, *Csángó dialect — Csángó origins*. In *Hungarian Csángós in Moldavia: Essays on the Past and Present of the Hungarian Csángós in Moldavia*. Szerk. DIÓSZEGI L., Teleki László Foundation—Pro Minoritate Foundation, Bp., 2002. 173).

Mindehhez megjegyzendő, hogy a *kétnyelvű beszélőközösség* mint szociolingvisztikai fogalom nem hordozza magában azt az előfeltevést, hogy a közösség minden tagja kétnyelvű, csupán — a fogalom funkcionális meghatározását követve — azt a feltételt foglalja magába, hogy a közösség két nyelvet a mindennapi nyelvi interakciók során rendszeresen használjon. Így a nyelvcsereben érintett közösségekre ugyancsak érvényes lehet, hogy egynyelvű beszélőinek növekvő száma ellenére is fennáll a közösségi kétnyelvűség (I. NANCY C. DORIAN, *Defining the speech community to include its working margins*. In *Sociolinguistic Variation in Speech Communities*. Szerk. S. ROMAINE. Edward Arnold, London, 1982. 25—33).

2. A *moldvai magyar—román kétnyelvű közösségek* kifejezés azonban még így sem bizonyul teljesen semleges terminus technicusnak. Tartalmazza ugyanis az egyik nyelvi kód megnevezésére a *magyar* szót, amellyel kapcsolatban az etnonimák kérdéséhez hasonló szempontok vehetők fel. Van azonban két fő különbség is: egyrészt egy-egy csoport belső lingvonimája nem minden esetben azonos belső etnonimájával, tehát esetünkben a magyarul beszélők nem feltétlenül magyar etnicitásúak. Másrészt a közösségek által használt nyelvváltozatok megnevezéseiről részben más kontextusban esik szó: a moldvai magyar—román kétnyelvű közösségek nyelvi helyzetéről az utóbbi években SÁNDOR KLÁRA fogalmazott meg a nyelvi tervezés területéhez tartozó elgondolásokat. SÁNDOR szerint a moldvai kétnyelvű katolikusok saját nyelvváltozatukat általában nem *magyar*-nak, hanem *csángó*-nak nevezik, és egyben megkülönböztetik a Kárpát-medencében beszélt *tiszta* vagy *igaz magyar*-tól (Apró Ábécé — apró esély: A csángók „nyelvélesztésének” lehetőségei és esélyei. In *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Szerk. CSERNICKÓ I. — VÁRADI T. Bp., 1996. 55; A nyelvcsere és a vallás összefüggése a csángóknál. In *A magyar művelődés és a kereszténység*. Szerk. JANKOVICS J.—MONOK I.—NYERGES J. Bp., 1998. 2: 1133, 1140; *Contempt for linguistic human rights in the service of the Catholic Church: The case of the Csángós*. In *Language: A Right and a Resource*. Szerk. KONTRA M. és mtsai, Bp., 1999. 318; *National feeling or responsibility: The case of the Csángó language revitalization*: *Multilingua* 19. 2000: 157; *Magyar nyelvésztés? Megjegyzések a csángó beiskolázási kísérletről*. In *Anyanyelv, oktatás — közösségi nyelvhasználat*. Szerk. OSVÁT A. — SZARKA L., Bp., 2003. 171 k.; vö. még KONTRA MIKLÓS, *Magyar vonatkozású széljegyzetek a Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához*. In *Uő., Közérdekű nyelvészet*. Bp., 1999. 81). Tehát a belső lingvonima használata a beszélők azon vélekedését tükrözi, amely szerint a „csángó” a magyartól különböző nyelv. SÁNDOR számos más érvet is felhoz amellest, hogy a „csángó” nyelvváltozatokat nem érdemes a magyar nyelv hagyományos nyelvjárásainak tekinteni, de érvei sorában kiemelkedő jelentősége van a belső lingvonimák használatában jelentkező beszélői vélekedéseknek.

A belső lingvonimák használatát azonban az etnonimákéhoz hasonló heterogenitás jellemzi. A következőkben a Moldvában folyó szociolingvisztikai kutatásunk során felvett félstrukturált interjúk alapján elemzem a helyi nyelvváltozat megnevezésére szolgáló kifejezések használatának szituatív gyakorlatát. Folyamatban lévő empirikus szociolingvisztikai kutatásunk mindeddig húsz moldvai településen vizsgálta a kisebbségi nyelvnek és beszélőközösségeinek a szubjektív vitalitás körébe tartozó kérdéseit, a beszélőknek a saját és a közösség nyelvi helyzetére, nyelvhasználatára vonatkozó attitűdjeit, vélekedéseit, céljait (I. BODÓ CSANÁD, *Nyelvek és közösségek vitalitása Moldvában*. In *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében*. Szerk. KOZMA I. — PAPP R. Bp., 2004. 150—60.; HELTAI JÁNOS IMRE — TARSOLY ESZTER, *Lehetőségek a moldvai kétnyelvű katolikus közösségek nyelvcserejének elemzésére*. Előadás a „Nyelvvesztés—nyelvjárásvesztés—nyelvcsere” című 12. Élőnyelvi Konferencián, Nyíregyháza, 2002. augusztus 25—29. Megj. a.).

Az interjúinkban előforduló lingvonimákat három kontextuális szinten elemezhetjük: egyik rétegüket a terepmunkás indirekt kérdésre adott válaszok alkotják, amelyek a helyi nyelvváltozat megnevezését adják meg a román — a helyi magyar nyelvhasználatban *oláh* vagy *román* — nyelvhez és a Kárpát-medencei magyar — helyben *tiszta* vagy *igaz magyar*-nak nevezett — nyelvváltozatokhoz viszonyítva. Kérdőívünkben ugyanis éppen a nyelvhasználat heterogenitásának előzetes tapasztalatából kiindulva fogalmaztuk meg azt a bevezető kérdést, amely a helyi nyelvváltozat lingvonimájára vonatkozott. A második szinten az adatközlők a „tiszta magyar” nyelvváltozatokhoz viszonyítva nevezik meg a helyi nyelvjárást az interjúk során. Kérdéseink itt a Kárpát-medencei és a helyi magyar nyelvváltozatok közötti viszonyra irányultak. Végül a harmadik szinten — az interjúk egészének kontextuális meghatározottsága mellett — a beszélők a helyi nyelvváltozat belső lingvonimáját az előző szintektől viszonylag függetlenül, nem reflektált módon használják. Ezen a szinten a helyi nyelvváltozat megnevezése tipikusan a román lingvonimákkal (*román*, *oláh*) alkot oppozíciót. A három kontextuális szint elkülönítése az interjúkban előforduló lingvonimák szintenként eltérő megoszlásával nyerheti el igazolását.

A továbbiakban kutatásunk eredményeiből csak a két utóbbi szint összehasonlításához mutatok be adatokat, mivel a helyi nyelvváltozat megnevezésének direkt kérdéssel felvett megoszlásáról adataink szórványosak, továbbá a helyi nyelvváltozat lingvonimáiról két átfogó felmérés is tudósít az első kontextuális szint elemzésére alkalmas módon. Az egyik Somoskán (Șomușca) kérdezett rá az adatközlők anyanyelvére (HEGYELI ATTILA, *Hat nemzetiség egyetlen faluban? Egy moldvai csángó falu etnikai identitásáról*. In POZSONY F. szerk. i. m. 83—96), a másik — ugyancsak az anyanyelvre vonatkozó — vizsgálat pedig Csíkbán (Ciucani) készült (POZSONY FERENC, *Ceangăii din Moldova*. Asociația Etnografică Kriza János, Cluj, 2002.). A két településen nyert adatokat a következő táblázat adja közre (I. HEGYELI i. m. 88; POZSONY i. m. 125).

Az anyanyelvi bevallás megoszlása két moldvai településen

Anyanyelv	Csángó		Magyar		Román		Egyéb		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Somoska	170	35,9	108	22,8	131	27,6	65	13,7	474	100
Csík	163	18,8	631	72,8	73	8,4			867	100

A somoskai eredmények szerint a 474 adatközlő 35,9%-a anyanyelvének a csángót, 27,6%-a a román, 22,8%-a a magyart vallotta. Az „egyéb” kategóriában néhány adattal a „csángó-magyar” és a „csángó-román” megnevezések tűnnek fel, valamint ide soroltam a szerző „nem tudja” megjelölésű kategóriáját is (HEGYELI i. m. 88). A csíki felmérés eredménye kevésbé kiegyenlített megoszlást mutatott: a 867 személyről felvett adatok szerint közel háromnegyedük (72,8%) magyar anyanyelvű, 18,8%-uk csángó és 8,4%-uk román anyanyelvű (POZSONY i. m. 125). Ezeket az ada

tokat azonban a felmérések dokumentációjának hiányosságai miatt két szempontból is óvatosan kell kezelnünk. Egyrészt — mint a somoskai adatokat közreadó tanulmányában HEGYELI (i. m.) is megemlíti — a terepmunkásoknak és az adatközlőknek az anyanyelv fogalmára vonatkozó konceptuális különbségeiből a kérdések és a válaszok értelmezésének nehézségei adódtak. Emiatt az anyanyelvre vonatkozó kérdést a somoskai felmérés folyamán olyan módon változtatták meg, hogy az már az adatközlők által az informális beszédhelyzetekben leggyakrabban használt nyelvre vonatkozott (Hegyeli Attila személyes közlése, Kolozsvár, 2003. április 26.). Ebből adódóan a HEGYELI (i. m.) által közreadott adatok az anyanyelvnek nem az elsajátítást („az elsőként megtanult nyelv”), az azonosulást vagy a nyelvtudást hangsúlyozó definíciói, hanem az anyanyelv funkcionális meghatározása alapján („a legtöbbet használt nyelv”) rögzített megoszlását tükrözik. A csíki felvétel esetében nem egyértelmű, hogy a terepmunkások melyik meghatározás alapján rögzítették az adatokat.

Másrészt kérdéses, hogyan történt a Csíkban készült felmérés alapsokaságának kijelölése: a felvett adatok jóval több személy anyanyelvéről tudósítanak, mint ahány lakosa volt 1992-ben a településnek a romániai népszámlálás szerint. A felmérés valószínűleg nem csupán a helyi lakosok, hanem csíki származású, de más településen élő közeli rokoniak anyanyelvére is rákérdezett. Ebből következik, hogy az anyanyelvre vonatkozó adatok jelentős része nem az anyanyelvi bevallást, hanem a Csíkban élő adatközlők vélekedését ismerteti mások anyanyelvéről. Emellett a csíki felmérés „egyéb” kategóriájának hiánya feltehetően abból adódik, hogy a terepmunkások az anyanyelvi adatokat zárt kérdéssel vették fel, amelyhez csak a „magyar”, „csángó” és „román” válaszlehetőséget adták meg. Megemlítendő továbbá, hogy az anyanyelv kategóriája éppen a hozzá fűződő értelmezések többrétűsége folytán kevésbé alkalmas a kétnyelvű beszélők közösségek nyelvi helyzetének szociolingvisztikai vizsgálatára (vö. BARTHA CSILLA, A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek. Bp., 1999. 152).

A két felmérés dokumentációjának hiányosságait is figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a magukat nem román anyanyelvűnek valló adatközlők közül igen sokan — SÁNDOR állításával ellentétben — anyanyelvüknek a magyart tekintették. A kérdés részletesebb elemzéséhez azonban szükséges megvizsgálunk a lingvonimák használatának más típusú kontextusait is.

Szociolingvisztikai kutatásunk interjúiban a beszélők mindhárom kontextuális szinten variábilisan használták a *csángó* és a *magyar* lingvonimákat, de megoszlásuk nagyfokú kontextuális rendszerszerűséget mutatott. Mielőtt rátérnék a második és harmadik szinten elemzendő adatok ismertetésére, a következő interjúrészletekkel azokat a módszertani nehézségeket illusztrálom, amelyek a belső lingvonimák használatának vizsgálatában jelentkeznek, de részletesebb elemzésükre itt nem teszek kísérletet.

Az (1) interjúrészletben az adatközlő a helyi és a (román vagy magyar) külső diskurzusok közötti ellentétet neutralizációs stratégiával kívánja elkerülni. Ez az ellentét a lingvonimák és etnonimák használatában egyaránt megjelenik, gyakran a kétféle megnevezés közötti határ átlépésével.

(1) Bogdánfalva/Valea Seacă (BCs, SzP 4)¹

- 1 Tm1 é azt sneg tudják-e mondani, hogy van-e itt a faluban valaki, aki tud tiszta magyarul?
- 2 Inf1 he, úgy tudnak, min(d) moszt mondunk műk.
- 3 Tm1 é kemdtek tiszta magyarul beszélnek?
- 4 Inf2 nem./
- 5 Inf1 /nem, nem.

¹ Az interjúk azonosítója a település magyar és román neve, majd zárójelben a terepmunkás(ok) nevének monogramja, valamint az adott közösségben készített interjúk sorszáma. (A hangkazettára rögzített interjúk megtalálhatók az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékén.) Az átirás során a BALOGH LAJOS által a néprajzi szövegfelvételek dialektológiai lejegyzésére kialakított eljárást (vö. BALOGH, A népköltési [folklor] alkotások dialektológiai szöveggyűjtésének kérdései. In VOIGT VILMOS — BALOGH LAJOS, A népköltési [folklor] alko-

- 6 Tm1 há hogy?/
 7 Inf1 /há(t) mük uyanok vagyunk, **ceangăi** <csángók>, (.) ugy mojdnek minköt. (1.5)
 8 Inf1 ee mē(r)t há(t) mik vigyitettek vagyunk [ez a-]
 9 Inf2 [há(t) lásză <'várj csak'>] ö (.) tis(z)ta majarul
 10 ęgy sēm beszél ejsze <'talán'> igazán.
 11 Inf1 nem, ne.
 12 Inf2 **corcitur** <keverékek>.

Mikor az adatközlő a saját nyelvjárását szembeállítja a terepmunkás kérdésében „tisza magyar”-ként említett kárpát-medencei magyar nyelvváltozatokkal, nem a „csángó” elnevezést használja, hanem a „min(d) moszt mondunk mük” körülírást (2. sor). A lehetséges válaszok közül tehát éppen olyan kifejezést alkalmaz, amely közvetlen referencialitása révén esik kívül az egyéb (*csángó*, *magyar* stb.) lehetőségek ideológiai jelöltségén. A terepmunkás következő kérdésére (3. sor), amely éppen a különbségtételre kérdez rá a tájékozatlanság látszatát keltő, enyhén provokatív eljárással, már nem követheti a neutralizáció korábbi stratégiáját. Ekkor az adatközlő a román egynyelvű többség beszédmódjához folyamodik, de azonosulás nélkül, a kódváltással is kiemelve, hogy ez mások álláspontja: „**ceangăi**, ugy mojdnek minköt” (7. sor). Ez a nézőpont később, a 12. sorban újra megjelenik a másik adatközlő által használt „**corcitur**” alakkal, ismételtén román nyelvi formában. A román többségi beszédmódra való utalás a második adatközlő esetében is azonos diskurzív eljárás (kódváltást) idéz elő. A kódváltás társalgási funkcióinak gumperzi elemzése alapján ezt a jelenséget a személytelenítés (távolítás) kategóriájába tartozó esetnek tekinthetjük (vö. JOHN J. GUMPERZ, *Discourse Strategies*. Cambridge, 1982. 80—1).

Elterő stratégiát követ a következő interjú adatközlője, aki az interjú során nagyfokú tudatosságot mutat a lingvonimák használatában. Bogdánfalvi adatközlőnk következetesen kerüli a *magyar* lingvonimát, mint a (2a) részlet is mutatja.

(2a) Bogdánfalva/Valea Seacă (BCs, SzP 3)

- 1 Tm1 é **kensl** jól beszél románul?
 2 Inf beszillék, beszillék, de jén mākár <'leginkább'> a (.) m iēn hitēmre beszillék.

tások kritikai kiadásának szabályzata. Bp., 1974. 89—112) kiegészítettük a társalgáselemzésben használt és a Budapesti Szociolingvisztikai Interjúban bevezetett transzkripciósi megoldásokkal. A szövegek átírásában a félkövér betűtípussal kiemelt román nyelvi részletek jelölése mellett alkalmazott szimbólumok a következők:

- Tm terepmunkás (ha többen vannak, nevük rövidítésének ábécésorrendjében Tm1, Tm2 stb.)
 Inf informátor (ha többen vannak, megszólalásuk sorrendjében az Inf1, Inf2 stb. számozást alkalmazzuk)
 (.) 0,5 másodpercnyi vagy rövidebb szünet
 (N.N) 0,5 másodpercnél hosszabb szünet, pl. (2.0), ha a szünet két másodpercig tart
 () a magyar köznyelvhez képest nem realizálódó fonémák, pl. *mē(r)t*
 [] ké vagy több beszélő közti átfedés eleje és vége
 <> nem nyelvi megnyilvánulások (nevetés, köhögés, sírás stb.), valamint a lejegyzést végző személy egyéb megjegyzései, például a tájszavak és a román nyelvi szövegrészletek magyar köznyelvi megfelelője
 - a beszélő félbehagyja az elkezdett szöveget (szót, szerkezetet), pl. *el- elmēt oda*
 / rácsatlakozás (beszélőváltás szünet nélkül, mindkét beszélőnél jelölve)
 ööö hezitálás (időtartamától és minőségétől függően jelölve)
 # érthetetlen szótag

- 3 Tm2 magyarul jobban beszé(l)?
 4 Inf nem magyarul, ezé- ne, ezég még nem magyar.
 5 Tm1 há(t) mi?
 6 Inf há(t) mi, **ceangăi**. (.) më(r)t mik, mik nem vagyun(k) magyarak.
 7 Tm2 csángó?
 8 Inf csángók vagyunk, **român catolic** <katolikus román>, azok vagyun(k) mik.

A terepmunkástól a 3. sorban használt *magyar* lingvonima elutasítását követően a 6. sorban a beszélő érvelése már áttevődik az etnonimák használatának területére, hasonlóan az (1) részletben megfigyelhető áttételhez. Jellemző, hogy a 2. sorban a helyi nyelvváltozat megnevezése a valóságával összefüggésben fogalmazódik meg, és az adatközlő az interjúban később a „mik katolikus beszélünk” kifejezést is többször használja. Ugyanez az adatközlő (2b)-ben már mégis igazodik a helyi nyelvhasználat gyakorlatához.

(2b) Bogdánfalva/Valea Seacă (BCs, SzP 3)

- 1 Tm1 h valaki husz esztendős, akkor a- húsz éves, akkor az még tud magyarul? csángoul?
 2 Inf tudnak, tudnak, tudnak, de t-/
 3 Tm1 /é ez-šusz évesek-/
 4 Inf /tudnak, tudnak, honne, de ### hoj öö moszt románul beszé(l)nek, më(r)t mënnek ez
 5 iskolába, ziz- zírás olá(h)ul mënën, moszt inkább olá(h)ul be- beszilnek, e szënt
 6 igyházba <'templomba'> mënünk e miszére, olá(h)ul mondják e miszét, (1.0) mënnek,
 7 tanulnak a papoknál, egy-mászra, mind olá(h)ul, (.) olá(h)ul beszé(l)nek. ezék, mik, ez iz
 8 öregébbek beszélünk magya- így öö csángojul, (.) de ez ola- zifjak olá(h)ul beszilnek,
 9 **românește** <románul>.

Az adatközlő a 8. sorban a *magyarul* kifejezés produkcióját félbehagyva, a beszéd folyamat megszakításával hajt végre korrekciót, és használja a *csángoul* alakot. Azonos jelenség figyelhető meg a (3) részletben is, ahol a beszélő a *csángó* és a *magyar* lingvonimákat ugyancsak egymás szinonimájaként használja.

(3) Kákova/Faraoani (ICs, RSz 1)

- 1 Inf s akkor abba(n) az üdőbe(n) (.) **să nu ne supărăm uni pe alți** <nem haragudtunk
 2 egymásra>. ha beszélünk ott az iskolába(n) aaa- (.) izét, ugy, **o recreație, înțelegi,**
 3 **în orele libere-** <a szabad időben, érted, a lyukasórák alatt>, (.) ha beszélünk ott
 4 künn játszadoz- játszadozásba(n), (1.0) magyarul, így, csángoul, akkor vëtted a nagy-
 5 nag követ így, ștette- tette fël a fe(j)édre, hogy vigyed. s az, amelyik meghall (ot)ta
 6 másikat, beszél így csángoul, így magyarul, (.) vötte el a követ s tette fël a fejire, nem
 7 lehetett beszé(l)ni.

A (2b)-ben megfigyelt korrekcióhoz hasonlóan a (3) részlet 4. sorában a beszélő a *magyarul* alakot értelmezi a *csángoul* alakkal, a 6. sorban pedig éppen fordítva jár el. Ez az adatközlőink által gyakran alkalmazott diskurzív stratégia az interjúban tipikusan az előbbi sorrendet mutatja.

Végül (4) arra mutat példát, hogy a három általam azonosított kontextuális szint mellett további rétegek is megjelennek a lingvonimák használatában.

(4) Gyoszeny/Gioseni (ICs, RSz 1)

- 1 Inf1 csak Kítris még beszil magyarul, **sau Vladnic, Gaiceana** <vagy Lábnik, Gajcsána>.
 2 Inf2 Kítris is, e zörégébbek, [de ez ifjúság gyi lok <'egyáltalán nem'>].
 3 Inf1 [há(t), há(t), há(t) <'igen'>],

4		s aztá(n) idefeli, itt, peste Siret <a Szeret folyón túl>, ott mék <'még'> le. de ott is [ugy i-]
5	Tm2	[és]
6		Kétrésbe(n) hogy beszé(l)nek magya [rul? ugyanúgy, mind itt?]
7	Inf1	[cam oleaca mai-] mai secuiesc <egy
8		picit székelyesebben>, ugy.
9	Tm2	igën?
10	Inf1	igën, igy. nëm, min(d) nállunk, mi-/.
11	Inf2	/székëlyëssën.
12	Inf1	há(t), há(t), [há(t), há(t)].
13	Inf2	[mi #] csángäjëstül <'csángóul'>.

A székely származású ketrisi beszélők nyelvváltozatára gyoszényi adatközlőink először a „magyar” lingvonimát használják (1. sor), majd a terepmunkás kérdésére (6. sor) a ketrisiek nyelvváltozatát a *secuiesc* 'székelyes' (7. sor), *székelyes* (11. sor) jelzőkkel jellemzik, és szembeállítják a saját nyelvjárásukkal (10. sor), amelyet a *csángäjëst* 'csángó' lingvonimával neveznek meg (13. sor). A beszélők tehát olyan módon is tudatában vannak a Moldvában beszélt nyelvjárások közötti különbségeknek, hogy ezekre a dialektális eltérésekre akár a lingvonimák szembeállításával is utalnak.

Az idézett interjúrészletek részben arra mutatnak rá, hogy a lingvonimák használata jóval kevésbé tudatos, mint az etnonimák közötti választások. Az interjúhelyzetek azonban számos esetben olyan kontextust teremtenek, amelyben a lingvonimák közötti választás a helyi közösségek nyelvi repertoárjához fűződő ideológiák mentén válik értelmezhetővé. A kontextuális meghatározottság jelentősége leginkább azokban a helyzetekben mutatkozik meg, amelyekben a beszélők a helyi nyelvjárást két másik nyelvváltozattípushoz: a románhoz és a Kárpát-medencei magyar nyelvhez képest nevezik meg. Az egyes kontextuális szintek elkülönítése azonban nem könnyen megoldható feladat, mint a (2b) és (3) részletben szereplő, a labovi stílusváltásra emlékeztető korrekciós eljárások is mutatják. Mégis érdemes — első megközelítésként — az interjúink anyagában előforduló lingvonimákat a két utóbbi kontextusban, a „tisza magyar”, valamint a román nyelvvel oppozícióban elemezni.

A kérdéses esetekben itt alkalmazott eljárás a következő: a lingvonimák elemzése során — az interjúkat bevezető kérdés háromelemű szembeállításától eltekintve — a második kontextuális szinthez akkor soroltam egy-egy adatot, ha a szöveggörnyezetben előfordul a „tisza/igaz magyar” kifejezés, és a beszélők explicit módon a Kárpát-medencei magyar változatokhoz képest nevezik meg saját nyelvjárásukat. Minden más esetet, tehát (2b) és (3) lingvonimáit is a harmadik szinthez számítottam. Nem vontam be az elemzésbe a lingvonimákról az etnonimák használatára áttevődő eseteket, például (1) és (2a) csoportokra vonatkozó megnevezéseit, továbbá a körülírásokat és az egyéb lingvonimákat (*székelyes, katolik* stb.).

A második kontextuális szinten, a Kárpát-medencei magyar nyelvváltozatokhoz viszonyítva adatközlőink többsége a *csángó, csángós, ceangaiasca* lingvonimát használta. A hat településen (Bogdánfalva, Gyoszény, Kákova, Klézse, Nagypatak/Valea Mare, Somoska) 40 adatközlővel készült interjúk feldolgozása a következő megoszlást mutatta: az összes lingvonima 85,4%-a (N = 41) volt a *csángó*-típusú megnevezés, míg a *magyar*-féle lingvonimák 14,6%-ot tettek ki (N = 7) ezen a szinten. — A lingvonimák használatának harmadik kontextuális szintjén a beszélők kevésbé reflektálnak nyelvhasználatukra, de tipikusan a román (*oláh*) nyelvvel szembeállítva nevezik meg a helyi nyelvjárást. Az eredmények a *magyar, magyaros, ungureasca* lingvonimák nagyobb gyakoriságát mutatták. Itt arányuk 75,9% volt (N = 201), míg a *csángó* és hasonló megnevezések megoszlása 24,1%-ot tett ki (N = 64). Ezen a szinten tehát a *magyar*-féle lingvonimák nagyarányú használata élesen szemben áll a második szinten megfigyelhető megoszlással.

A két kontextuális szinten használt lingvonimák megoszlása közötti különbség statisztikailag szignifikáns (khi-négyzet = 68,424; f = 1; p < 0,001). Megjegyzendő, hogy a lingvonimák használata

tának területi megoszlása még az itt vizsgált hat közösség esetében sem homogén: a klézsei és somoskai adatközlők a harmadik szinten a *csángó*-féle kifejezéseket 37,9%-ban (N = 33), a *magyar* típusúakat 62,1%-ban említették (N = 54). Ha a két településen gyűjtött adatokat elkülönítjük a többi négy falu adataitól, akkor az utóbbiakban a *csángó* és a hasonló kifejezések használata már csak 17,4%-os (N = 31), míg a *magyar*-féléké 82,6% (N = 147). A különbség a két csoport között statisztikailag szignifikánsnak bizonyul (khi-négyzet = 13,426; $f = 1$; $p < 0,001$). A belső lingvonimák használatának területisége mindenesetre részletesebb elemzést kíván.

Az itt bemutatott eredményeket összevethetjük SZILÁGYI N. SÁNDOR elemzésével, amely TÁNCZOS VILMOS néprajzi interjúinak lingvonimáit hasonló szempontból veszi számba (SZILÁGYI N., *About the Csángó dialects in Moldavia [Romania]*. Előadás a Veszélyeztetett kisebbségek Európában c. konferencián, Budapest, 2002. február 15–16.; a vizsgált interjúrészeket I. TÁNCZOS, *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.*). A népi imádságok használatáról készült interjúk közül 39-ben fordul elő a helyi nyelvváltozat lingvonimája, és minden esetben a *magyar* típusú megnevezések közé sorolható módon (*magyarul, magyar szó, magyaron, magyarosan, magyar beszéddel* stb.). Emellett az interjúk gyakori lingvonimái a *román* és az *oláh*, tehát feltehető, hogy a SZILÁGYI által elemzett interjúkban a helyi nyelvjárás megnevezését a fentebb azonosított harmadik kontextuális szinthez sorolhatjuk (TÁNCZOS kötetében a közölt interjúrészek kontextusa több esetben is hiányos, így az adatokat nem minden esetben rendelhetjük hozzá megbízhatóan az egyes szintekhez). A *csángó*-féle lingvonimák meglepő hiányát arra az eddig nem említett feltevésre is visszavezethetjük, hogy a megnevezések megoszlása életkori meghatározottságot mutathat. TÁNCZOS adatközlői döntő többségükben a közösség legidősebb korosztályához tartoznak, a SZILÁGYI által elemzett adatok tehát nem vehetők össze közvetlenül az adatközlők kijelölésében a generációs megoszlást is figyelembe vevő felmérésünk korpuszával. Ezt a feltevést a lingvonimák területi megoszlásához hasonlóan más alkalommal felmérésünk bővebb nyelvi anyagán vizsgálom meg.

Az eredmények alapján a területi és életkori különbségektől függetlenül is megkockáztatható az a kijelentés, hogy a moldvai közösségek reflektálatlan nyelvi gyakorlata nem támasztja alá SÁNDORNAK a belső lingvonimákra vonatkozó tételét, miszerint a „csángók” mind „csángóul” beszélnek. Ez ugyanakkor csak része azoknak az érveknek, amelyek egy önálló „csángó koiné” kialakítása mellett szólnak. Itt nincsen lehetőségem arra, hogy a helyi nyelvváltozatok standardizálására irányuló nyelvi tervezés SÁNDOR által megfogalmazott javaslatát részletesen elemezzem, így csak annyit említek meg, hogy a JOSHUA FISHMAN által a nyelvcseré visszafordítására kidolgozott nyelvi tervezési modell alapján a javaslat kevésbé lehet hatékony a moldvai katolikusok kétnyelvűségének fenntartásában (Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. *Multilingual Matters*, Clevedon, 1991.). FISHMAN ugyanis a formális (iskolai) nyelvhasználattal szemben a beszélők informális nyelvhasználatának az elsődlegességét hangsúlyozza a nyelvmegtartás folyamatában. Hasonló szempontokat lenne érdemes érvényesíteni a moldvai nyelvi tervezés másik kísérletében, amely a magyar nyelvű oktatás helyi bevezetésével törekszik a nyelvhasználat befolyásolására (I. HEGYELI, *A moldvai csángók magyar nyelvi oktatásának szükségességéről*: *Regio* 12/4: 181–94). Ez a moldvai oktatási program ugyanis kevésbé veszi figyelembe a nyelvi veszélyeztetettség beszélőközösségeként eltérő szintjeit (vö. BODÓ—HELTAI—TARSOLY, *Nyelvi tervezés Moldvában*. In *A MANYE XI. (pécsi) és XII. (szegedi) kongresszusa nemzetiségi és nyelvpolitikai tárgyú előadásaiból*. Szerk. DRESCHER J. ATTILA — HERR JUDIT. PTE—MANYE, Szekszárd—Pécs—Bp., 67–72).

3. Az etnonimák és a nyelvi státustervezéssel szorosan összefüggő lingvonimák kérdése mellett a moldvai magyar—román kétnyelvű közösségek kutatásában számos más szociolingvisztikai kérdés is felvetődött. Ezek közül a legjelentősebbek a kétnyelvűsége, a nyelvi szocializációra és a nyelvcserére, valamint ezek összefüggésére vonatkoznak.

A moldvai magyar—román kétnyelvű beszélők kétnyelvűségéről és a közösségek nyelvcsere-jéről nincsenek részletes empirikus adataink. TÁNCZOS VILMOS (A moldvai csángók lélekszámáról. In POZSONY F. szerk. i. m. 7—32) terepmunkája alatt gyűjtött tapasztalatai alapján becsülte meg a moldvai katolikus vallású közösségekben élő magyarul beszélők arányát. Becslése alapján a Moldvában élő katolikusok mintegy egynegyede, körülbelül 62 000 fő beszélt az 1990-es évek első felében magyarul (uo. 21). A nyelvismeret korosztályos megoszlására irányuló megfigyelések során azonban szembesült azzal a jelenséggel, hogy „a családban románul tanított gyerekek csak mintegy »véletlenül«, az utcán tanulják meg a helyi magyar tájnyelvet” (uo. 17). A magyar nyelv elsajátításának TÁNCZOS által feltételezett „véletlenszerűsége” helyett érdemes inkább a késleltetett másodnyelvi szocializáció helyi gyakorlatáról beszélnünk, amely a 10—14 éves korukig román egynyelvűként nevelődő, de ekkortól már a felnőtt közösségbe lassan belenövő fiatalok kétnyelvűvé válását normatívnak tekinti (vö. HEGYELI é. n. [1999.] i. m. 87; BODÓ, Szempontok a nyelvjárásvesztés vizsgálatához. In IV. Dialektológiai Szimpozion. Szerk. SZABÓ G. — MOLNÁR Z. — GUTTMANN M. BDTF, Szombathely, é. n. [2002.] 71). A jelenség ellenére többen is hangsúlyozzák a magyar—román nyelvcsere időben lineáris jellegét, tehát nem ismerik fel a magyarnyelv-elsajátításnak a másodlagos nyelvi szocializációban játszott szerepét (l. GAZDA JÓZSEF, A nyelv és a magyarságtudat szintjei a moldvai csángóknál: Néprajzi Látóhatár 3. 1994/1—2: 279; SÁNDOR 1998. i. m. 1146 kk.; POZSONY i. m. 128; BENŐ—MURÁDIN i. m. 173). Empirikus adatok azonban igazolják, hogy a késleltetett másodnyelv-elsajátítás a közösségekben tudatosult nyelvi gyakorlat (l. BODÓ és mtsai i. m.; vö. még PÉNTEK JÁNOS, Az anyanyelv ökológiája Erdélyben. In UŐ., A nyelv ritkuló légköre. Szociolingvisztikai dolgozatok. Komp-Press — Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001. 140). Egyben az is hangsúlyozandó, hogy a nyelvi szocializációnak ez a sajátos formája nem terjed ki minden moldvai magyar—román kétnyelvű közösségre, hanem területileg, valamint akár az egyes közösségekben is csak korlátozottan érvényesül (l. HELTAI—TARSOLY i. m.). Ez a gyakorlat ugyanakkor a nyelvismeret felmérése szempontjából jelentős módszertani kérdést vet fel: a magyarul beszélők korosztályainak szinkrón megoszlása a nyelvi szocializáció sajátos mintái révén idővel megváltozhat. A generációs megoszlás egyirányú szinkrón különbségei tehát nem feltétlenül járnak együtt a közösségi nyelvhasználat változásával. Mindez azonban csak feltételezésként fogalmazható meg, mivel a késleltetett magyar nyelvi szocializáció viszonylag újabb keletű jelenség, és a nyelvi kompetenciában mutatkozó hatásait eddig nem vizsgálták a moldvai kétnyelvű beszélők körében.

A nyelvismeret mértéke mellett az egyéni és közösségi kétnyelvűség fokozatairól sincsenek felméréseink. A nyelvi érintkezés lexikai hatásai mellett a grammatikai hatások felmérése, valamint a közösségi nyelvvesztés jelenségeinek részletes elemzése a jövő feladata. Az empirikus kutatások hiányával is magyarázható, hogy a helyi nyelvjárások és a román nyelv érintkezésében kialakult köztes nyelvváltozatok megítélése mind a szakirodalomban, mind a magyar közbeszédben számos esetben negatív. A szakirodalom a magyar standardhoz képest nem csak a közösségi nyelvvesztés jelenségeit, hanem a kétnyelvűségből szükségszerűen adódó más kontaktusjelenségeket is a félnyelvűség, a kevertnyelvűség vagy a „csángósodás” — a fogalom kiterjedésének határozatlansága ellenére is — lassan nyelvészeti műszóvá váló kategóriája alá sorolja. A moldvai „csángók” félnyelvűségéről l. FODOR KATALIN (A csángók identitásproblémájának nyelvi és nyelven kívüli okairól. In Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. Szerk. KASSAI I. Bp., 1995. 121—7) és SZABÓ T. ÁDÁM (A moldvai csángó értelmiség két- és félnyelvűsége. In KASSAI szerk. 1995. i. m. 111—20) tanulmányát. A *csángósodás* kifejezést először FÜLEI-SZÁNTÓ ENDRE használja (Bomló kétnyelvűség. In Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben. Szerk. KONTRA M. Bp., 1992. 40), míg MURÁDIN LÁSZLÓ a moldvai magyar nyelvjárás és a román nyelv közötti kódváltás gyakorlatát, két nyelv egyazon megnyilatkozáson belül megvalósuló változtatását nevezi kevertnyelvűségnek (A kétnyelvűség sajátos megnyilvánulása a moldvai csángómagyarok nyelvi tudatában: Néprajzi Látóhatár 3. 1994/1—2: 308). A helyi nyelvjárások kontaktusjelenségeit leíró terminológiának —

sokszínűsége ellenére is — közös sajátossága a nyelvi érintkezés hatásait általánosan stigmatizáló értékmozzanat. Nem szabad azonban megfedeznünk arról, hogy ennek a kisebbségi helyzetű beszélőközösségek nyelvmegtartását veszélyeztető hatásai nehezen vitathatók (l. MDial. 154; vö. még PÉNTEK JÁNOS, A kisebbségi iskolák kétnyelvűsége és kettősnyelvűsége. In *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Szerk. KONTRA M. — SALY N. Bp., 1998. 302).

4. Végül azokat a szociolingvisztikai kérdéseket említem meg, amelyeknek a vizsgálatára mindeddig nem történt kísérlet. Ugyan hosszú listát lehetne összeállítani a nyelv társadalmiságához kapcsolódó moldvai vizsgálatok eddig feltáratlan területeiről, itt mégis csak néhány olyan kérdésre térek ki, amelynek a kutatása folyamatban van, de szociolingvisztikai szempontokat mégsem foglal magába.

Az első ilyen terület a moldvai magyar—román kétnyelvű közösségek identitásának vizsgálata. Közheleszerű megállapítás ezzel kapcsolatban, hogy a nacionalizmusok kialakulásának központi eleme, a nyelv — az ismert történeti okoknál fogva — nem a nemzeti hovatartozás szimbóluma Moldvában. Többen ebből a tényből arra következtetnek, hogy a közösségek „középkorias” identitásában a nyelv „irreleváns” (SÁNDOR 1998. i. m. 1146; l. még SÁNDOR 1996. i. m. 57, 2003. i. m. 169—170), „felszíni kategória” (HEGYELI é. n. [1999.] i. m. 87) vagy éppen „a moldvai csángók [...] a nyelvre nem úgy tekintenek mint közösségformáló szimbolikus tényezőre” (TÁNCZOS [1999.] i. m. 23). A nyelv és identitás összefüggése azonban a moldvai magyar—román kétnyelvű közösségekben is jóval összetettebb kérdés annál, minthogy kizárólag a beszélői vélekedések alapján leírható lenne. Ehhez azoknak a nyelvi identitásgyakorlatoknak a vizsgálata szükséges, amelyek a Moldvában élő nyelvváltozatok szimbolikus funkcióját létrehozzák, fenntartják és szüntelenül alakítják (vö. BODÓ 2004. i. m.).

Hasonló módon lenne érdemes vizsgálni a román egynyelvűvé vált közösségek nyelvi identitását és nyelvhasználatát. Feltehetően a román nyelvű közösségek nyelvhasználatában kimutathatók magyar nyelvi maradványhatások (vö. MAGYAR ZOLTÁN, Vallás és etnikum kapcsolata egy moldvai csángó faluban: *Néprajzi Látóhatár* 3. 1994/1—2: 87; MURÁDIN i. m. 308 k.; SÁNDOR 1996. i. m. 57; BENÓ—MURÁDIN i. m. 173), bár SZILÁGYI N. SÁNDOR (i. m.) éppen D. MÁRTINÁŞ (i. m.) megfigyeléseire hivatkozva feltételezi, hogy az egynyelvű közösségekben nyelvváltozatsere ment végbe, és ezeknek a román nyelvváltozatoknak a helyébe a moldvai román nyelvjárás lépett.

A következő nagyobb terület a moldvai magyar—román kétnyelvű közösségek tagjainak területi migrációja, elsősorban a magyarországi vendégmunka, de kisebb részben az erdélyi vagy magyarországi tanulmányok céljából. A Kárpát-medencei magyarokkal intenzívebbé váló kapcsolat szociolingvisztikai vetülete a nyelvi érintkezés hatásaiban ragadható meg. Ezekről a hatásokról azonban keveset tudunk, és az eddig folytatott nyelvföldrajzi kutatások kérdőíves gyűjtéssel felvett eredményei mellett szükséges lenne a közösség spontán beszélt nyelvének felmérése is. Napjainkban a Kárpát-medencei magyar nyelvváltozatok hatására egyes moldvai magyar—román kétnyelvű beszélőközösségek nyelvi repertoárjának kibővülése és átrendeződése kezdeti szakaszában figyelhető meg. Így folyamatában vizsgálhatjuk meg, hogy a helyi magyar nyelvjárás és a román nyelvváltozatok mellett a Kárpát-medencei magyar nyelvváltozatok megjelenése milyen sajátos szociolingvisztikai helyzeteket, esetlegesen a tágabb értelemben vett diglosszia valamely típusát alakítja ki az egyes változatok funkcionális megoszlásában.

A kétnyelvűség kutatása mellett jóval kevesebb hangsúly esett a helyi magyar nyelvjárások formális és informális beszédmódjainak a beszélés néprajza keretében elemző vizsgálatára. Hiányoznak azok a leírások, amelyek a különböző beszédműfajoknak a közösségek nyelvi praxisában játszott szerepével foglalkoznak. Itt talán csak TÁNCZOS VILMOS kutatásai említhetők meg, amelyek a népi imádságoknak a helyi kultúrában betöltött szerepét részletesen elemzik (Nyiss kaput, anygal! Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér. Bp., 2001.).

Ide kapcsolódó vizsgálati terület a moldvai magyar nyelvű, de román ortográfiát követő írásbeliség, amelynek a hangjelöléséről és helyesírási kérdéseiről több nyelvészeti leírás, adatközlés

is tudósít (DOMOKOS PÁL PÉTER, Mai csángó nyelvjárásban írt levelek és versek: MNy. 1958: 564—74; KÓS KÁROLY, A csángó írásrendszeréről: Néprajzi Látóhatár 3. 1994/1—2: 283—98; MÁTAI MÁRIA, „A magyar nyelvet írni kezdik”. A hangjelölés nehézségei csángómagyar levelekben: MNy. 1992: 56—72; SZABÓ T. ÁDÁM, A csángók nyelve és helyesírása Lakatos Demeter szövegeinek tükrében. In „Mégfog vala apóm szokcor kezemtül...”. Szerk. HALÁSZ P. Bp., 1993. 63—70; FODOR KATALIN, „nam irtom ulion sepen cioc hodi tutom”. Egy moldvai csángó asszony helyesírásáról. In Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára. Szerk. LACZKÓ K. Bp., 1995. 147—50). Hiányosak azonban ismereteink az írásbeliség helyi gyakorlatáról, a közösségek nyelvi interakcióiban betöltött szerepéről. Mindez azért is fontos lehet, mert a román ortográfiát követő magyar nyelvű írásbeliség mellett a magyar helyesírásnak a magyar nyelvi oktatással terjedő használata sajátos digráfia-helyzeteket, egyazon nyelv kétféle írásos gyakorlatának együttélését eredményezheti (a digráfia jelenségére újabbán l. az *International Journal of the Sociology of Language* 150., 2001-ben megjelent tematikus számát).

Végül halaszthatatlan lenne a beszélt nyelvi szövegek gyűjtésének és kiadásának a korábbi — felbecsülhetetlen értékű — publikációkhoz képest (HEGEDŰS LAJOS, Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Népnyelvi szövegek moldvai telepeseiktől. Bp., 1952.; GAZDA JÓZSEF, Hát én hogyan siratnám. Csángók a sodró időben. Bp., é. n. [1993.]) a nem interjúhelyzetekben felvett, spontán beszélt nyelvre irányuló kiterjesztése. Az így létrejövő, a korábbiakhoz képest kevésbé dekontextualizált szövegeket felölelő korpuszok többek között a diskurzuselemzésnek a kódváltás vizsgálati szempontjait is felölelő kérdésfelvetéseivel összhangban alakítandók ki. Ez azonban leginkább az antropológusok, néprajzosok és nyelvészek szoros együttműködését feltételező kutatási programokban valósulhat meg.

5. A moldvai magyar—román kétnyelvű közösségek kutatásában alkalmazott szociolingvisztikai szempontok áttekintésének összefoglalásaként ismételten hangsúlyozandó, hogy a helyi közösségek nyelvi nézőpontjainak sokrétűsége nem egyeztethető össze a vizsgált csoportokat homogénnek tekintő diskurzusokkal. A helyi és nem helyi beszédmódok közötti diszkontinuitás felszámolása különösen sürgető feladat a moldvai kétnyelvű közösségeket érintő nyelvi tervezés körében. Dolgozatomban jelentőségénél jóval kisebb súlyt kapott a magyar—román kétnyelvűség megtartására irányuló törekvések kritikai ismertetése (ehhez l. BODÓ és mtsai i. m.; HELTAI—TARSOLY i. m.), pedig éppen itt van szükség arra a felismerésre, hogy a helyi nyelvjárások jövőjét a nyelvi tervezés szakemberei és a moldvai beszélők közötti párbeszéd kialakítása is befolyásolja. Nem kérdéses, hogy a dialógus lehetőségének megteremtése a tudományos közösségre tartozó feladat.

BODÓ CSANÁD